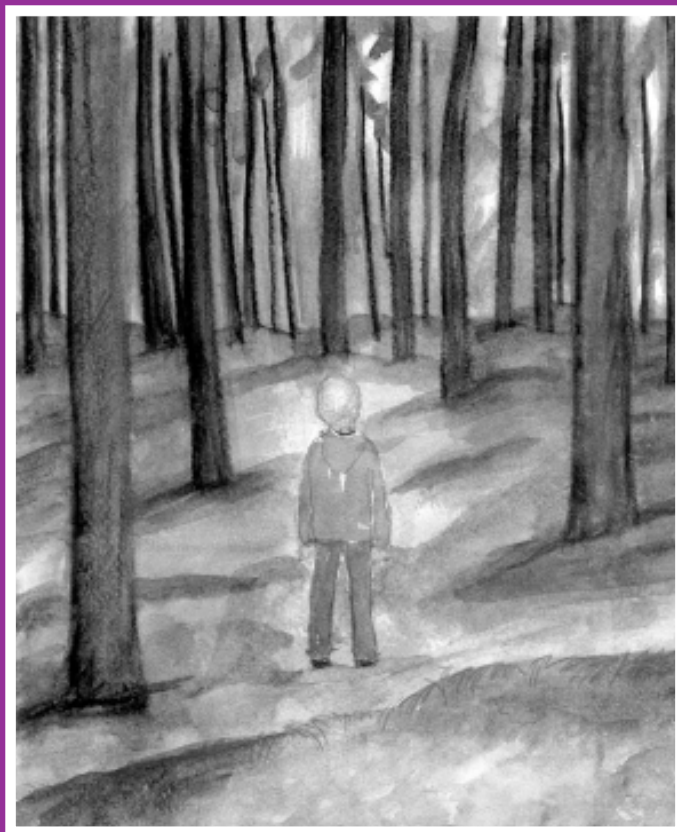

Barn och föräldrar berättar om att gå vilse

En utvecklingspsykologisk studie

**RÄDDNINGSS
VERKET**

Denna rapport ingår i Räddningsverkets serie av forsknings- och utvecklingsrapporter.
I serien ingår rapporter skrivna av såväl externa författare som av verkets anställda.
Rapporterna kan vara kunskapssammanställningar, idéskrifter eller av karaktären tillämpad forskning.
Rapporten redovisar inte alltid Räddningsverkets ståndpunkt i innehåll och förslag.

2002 Räddningsverket, Karlstad
Räddningstjänstavdelningen
ISBN 91-7253-180-0

Beställningsnummer P21-415/02
2002 års utgåva

Barn och föräldrar berättar om att gå vilse

en utvecklingspsykologisk studie

Fil. dr Yvonne Terjestam
Lunds Universitet, Institutionen för Psykologi

Räddningsverkets kontaktperson:
Linda Smedberg
Enheten för olycksförebyggande verksamhet, telefon 054-13 50 71

Förord

Som en del i att öka förståelsen för barns agerande i olika farosituationer startades ett forskningsprojekt om barn och faror som relaterar till eld, vatten och att gå vilse. Föreliggande studie utgör en del av detta projekt som sker i samarbete mellan Psykologiska institutionen vid Lunds Universitet och Räddningsverket, Karlstad

Jag vill framföra ett särskilt tack till Harry Sepp, civilförsvarsförbundet som bidragit med viktig kunskap såväl som smittande entusiasm. Jag vill också tacka Linda Smedberg, kontaktperson på Räddningsverket. Psykologerna Yvonne Johansson och Jan Bexell har med skicklighet utfört intervjuerna. Yvonne har också varit delaktig i kodningsprocessen när det gäller vissa delar av föreliggande delstudie.

Innehållsförteckning

Abstract	7
Sammanfattning	9
Inledning.....	11
Kunskap från barnens föräldrar	12
Ett utvecklingspsykologiskt perspektiv.....	12
Skolbarnens utvecklingspsykologiska arena	13
Metod	14
Undersökningsgrupp	14
Mätmetoder och administrering	14
Barnen berättar om en bild	15
Dokumentation och presentation.....	15
Barn i årskurs två berättar om att gå vilse	16
Har du gått vilse någon gång?	16
Vad gör du om du går vilse?	16
Barnen berättar kring en bild.....	17
Vad berättar barnens svar för oss?	18
Barn i årskurs fem berättar om att gå vilse.....	20
Har du gått vilse någon gång?	20
Vad gör du om du går vilse?	20
Vad kan man göra för att hindra att människor går vilse?	21
Barn berättar kring en bild	21
Vad kunde ha hindrat barnet i bilden från att gå vilse?.....	22
Vad berättar barnens svar för oss?	23
Ungdomar i årskurs åtta berättar om att gå vilse.....	24
Har du gått vilse någon gång?	24
Vad skulle du göra om du gick vilse?	24
Vad kan man göra för att hindra att människor går vilse?	25
Berättelser kring en bild	25
Vad kunde hindrat barnet i bilden från att gå vilse?.....	26
Vad berättar ungdomarnas svar?	26
Jämförelse mellan eleverna i årskurserna 2, 5 och 8.....	28
Två metoder: intervju respektive berättelse kring en bild.....	28
Vad gör man när man gått vilse?.....	28
Berättelser kring en bild	29
Hur kan man förhindra att människor går vilse?	30
Kommentarer	31
Barnens mödrar intervjuas	33
Intervju med mödrarna till barnen i årskurs två	33
Intervju med mödrarna till barnen i årskurs fem.....	33
Intervju med mödrarna till ungdomarna i årskurs åtta	34
Jämförelse mellan svaren från föräldrarna till barnen i de olika årskurserna	34
Kommentarer kring intervjun med mödrarna.....	35

Vad skall vi göra?.....	36
Årskurs två: enkla handlingsmönster, trygghet, förståelse och förmåga	36
Årskurs fem – kompetens, övermod, att söka hjälp	37
Årskurs åtta – att orientera sig i världen	37
Föräldrarna - information	37
Förslag till fortsatt forskning.....	37
Referenser.....	38

Getting lost in unfamiliar environments:

Children's thoughts and parents methods viewed in a psychological frame of reference

Abstract

One hundred and fifty Swedish school children in classes 2, 5 and 8 were interviewed individually about their experience and knowledge in relation to going astray. Each child also told a story about a picture of a young person walking alone among trees. The children's mothers also were interviewed. Curiosity and craving for action are seen as strong motives for the children to act against their better knowledge. Those motives may become stronger than the need for safety. The answers of the youngest children in the study also demonstrate the importance of practice. Many of the children did not know how or when to use the knowledge they had received listening to parents and teachers. These children had not acquired enough practice in the relevant skills. Furthermore the study showed how fantasy tended to compensate lack of knowledge among the youngest children (8 years). Behaviour thus becomes guided by fantasy rather than by knowledge. On the other hand, the behaviour of the children in fifth grades seemed primarily motivated by realism, self-assurance and a desire to act. Overconfidence poses a danger to these active children who are seeking their own limits. The positive side of risk-taking during development is expressed in the desire to experiment, to be adventurous and to play. Among the youths in the eighth grade we see flexibility and ability to evaluate the efficiency of different behaviour. The ability to reflect on what is efficient behaviour when lost in the wilderness emerges as a result of general cognitive developmental processes. Such a process that also includes autonomy and competence was found. Different phases show the children's way of reasoning with regard to "getting lost". (I) The child knows that there exist specific kinds of behaviour that are correct, but he/she does not have the knowledge of the behaviour. Fantasy will do just as well as knowledge of the correct behaviour. (II) The child knows what is the correct behaviour but does not understand why it is correct. (III) The child knows how to act and understands why. (IV) The child reflects upon the efficacy of several different types of behaviour for finding the right way. Understanding of this process is central to preventive efforts.

Sammanfattning

Föreliggande utvecklingspsykologiska studie baseras på intervjuer med 150 barn i årskurserna 2, 5 och 8. Frågorna gäller barnens tankar kring- och erfarenhet av att gå vilse. Barnen berättade också fritt kring en bild av ett barn i en skog. Nyfikenhet och verksamhetslust framstår som motiv vilka får barnet att agera mot ”bättre vetande”. Dessa drivkrafter kan bli starkare än behovet av trygghet. De yngsta barnens funderingar visar också hur viktigt det är av de själv får utföra det beteende de skall lära sig. Annars är risken stor att de får kunskap som de inte vet när- eller hur de skall använda. Vidare framgår att fantasin träder in där inte kunskap finns. Agerandet blir då fantasistyrkt snarare än kunskapsstyrkt. Eleverna i årkurs fem är präglade av realism och handlingsberedskap med stor tillit till egna förmågor. Övermod utgör en påtaglig fara i dessa åldrar där verksamhetsivern flödar och gränser testas. Risktagandets positiva kraft i utvecklingen tydliggörs också när den kommer till uttryck i experimentlust, äventyrlighet, lek och kreativitet. Bland ungdomarna i årskurs åtta syns en nyfunnen frihet i form av flexibilitet och förmåga att självständigt avsöka effektiviteten i olika typer av agerande. Barnens förmåga att reflektera över vad som är effektivt beteende när man gått vilse är ett resultat av övergripande utvecklingsprocesser. En sådan process som också omfattar självständighet och kompetens, framträder i undersökningen. Förloppet visar hur barnen under olika faser i utvecklingen tänker kring ”att gå vilse”. (I) Barnet vet eller tror att det finns specifika beteenden som är korrekta men besitter inte kunskapen om dessa beteenden själv. Fantasin duger här lika väl som korrekt beteende. (II) Barnet besitter kunskap om det korrekta beteendet med detta är inte logiskt för barnet. (III) Barnet vet hur man skall agera om man går vilse och förstår varför. (IV) Barnet reflekterar kring effektiviteten hos flera olika typer av beteende. Kunskap om sådana förlopp är centrala för den förebyggande verksamheten. Barnens föräldrar intervjuades också. De metoder man använde för att hindra barnen från att gå vilse var bristfälliga.

Inledning

Det finns inga uppgifter om hur många barn som går vilse varje år. En väsentlig anledning till detta är att många återfinnes innan polisen påbörjat sitt sökande och att dessa incidenter inte registreras. I de fall där barn inte kommer tillrätta innan det polisiära arbetet inleds är följderna ofta tragiska. För att minska risken för sådana tragedier krävs kunskap om olycksförebyggande såväl som skadeförebyggande faktorer d v s sådana som ökar chansen att barn antingen inte går vilse eller agerar på bästa sätt om olyckan redan har skett.

Avsaknaden av vetenskapligt dokumenterad kunskap om fenomenet att gå vilse gör att vi inte har svar på grundläggande frågor. I vilka situationer går barn i olika åldrar vilse? Vilka är anledningarna till att de går vilse? Hur reagerar och agerar olika barn i en ”vilsesituation”? Vilka omständigheter eller faktorer är specifika för de händelser där barnen kommer tillrätta jämfört med de där barnen inte återfinnes? Kan skyddande faktorer såväl som riskfaktorer definieras utifrån särdrag som är individuella, betingade av den omgivande miljön respektive av den specifika situationen?

Att finna sin väg

De vetenskapliga studier som finns att tillgå inom området gäller främst orienteringsförmåga i relativt okända miljöer (Ambrose, 2000; Cornell m.fl, 1989, 1992). Dessa studier visar bl.a. att barn som är så unga som sex år har förmåga att identifiera landmärken när de går i en okänd miljö. Men trots detta kan de inte själv finna rätt väg i ett för dem okänt område. Anledningarna är flera. De landmärken barnen fokuserar är oftast närliggande och försvinner därför snabbt ur synfältet. Dessutom är dessa unga barn inte uppmärksamma på rutten medan de går. Ambrose (2000) beskriver hur barnen under en rutt där de skall orientera sig istället samlar pinnar, pekar på hundar och visar ett generellt ointresse för att bevara orienteringen. Förmågan att identifiera landmärken medför alltså inte nödvändigtvis att sex år gamla barn kan finna tillbaka till en plats eller till ett märke som är ute ur deras synfält. För att de framgångsrikt skall finna rätt väg och för att de skall kunna orientera efter landmärken verkar någon tidigare erfarenhet av området vara nödvändig. Däremot visar flera undersökning att ungdomar i tio till tolv års åldern har god orienteringsförmåga bland annat beroende på att de använder sig av olika typer av landmärken som ligger på olika distans från rutten (Ambrose, 2000; Cornell m.fl, 1989, 1992; Darvizeh & Spencer, 1984; Fenner, m.fl, 2000).

Vår förståelse för fenomenet att gå vilse kommer alltså främst från experimentella studier över hur människor orienterar sig i en relativt okänd miljö. Beteendet hos barn och unga studeras då av en testledare när de tillsammans går längs en tämligen okänd rutt. Testledaren befinner sig bakom eller vid sidan av testpersonen. Dessa studier ger viktig information om hur barn orienterar sig i sällskap med en testledare. De visar däremot inte hur barn agerar i en faktisk farosituation. Vad händer när barnet blir oroligt över att ha gått vilse, när igenkännandets trygghet har gått förlorad och när det inte finns någon vuxen att lita till? Hur påverkas beteendet av känslorna? Det är inte troligt barn under sådana omständigheter agerar alltigenom rationellt och förnuftsmissigt. Redan Platon påpekade att förnuftet kan ha svårt att göra sig gällande under inflytande av starka känslor. Något nyare forskning ger stöd åt detta (LeDeux, 1998). Känslomässig läggning såväl som reaktion påverkar orienteringsförmåga. (Malinowski & Gillespie, 2001) fann att ångest såväl som självkänsla påverkade förmågan hos studenter på en amerikansk militärskola att finna rätt väg i en verklighetstrogen situation där karta och kompass var nödvändiga hjälpmedel. I studier av könsrelaterade skillnader i förmåga att orientera sig i en labyrint bekräftade (Schmitz, 1997, 1999) att affektiv disposition

(känslomässig läggning) har betydelse för individens förmåga till orientering. Därtill kommer att just känslan av förutsägbarhet spelar en avgörande roll i människans generella stresstålighet (Antonovsky, 1995) såväl som i utvecklingen av ångest. Zvolensky m.fl. (2000) fann att situationer som upplevs som mycket oförutsägbara väcker stark ångest och resulterar i reaktioner som styrs av rädsla snarare än av förnuft. Reaktioner såväl som beteende påverkas alltså av faktorer som är specifika för individen såväl som för situationen. Att t e x gå vilse i en mindre affär eller i sin egen småstad utlöser troligen andra reaktionsmönster än att gå vilse i en okänd storstad eller i vildmarken. Ett tryggt barn som litar till sin egen kompetens agerar sannolikt mer rationellt än ett barn som känner sig hjälplöst (Pulkkinen, 1995).

Men vi kan inte på experimentell väg skaffa kunskap om barns faktiska reaktioner när de går vilse. Vad vi däremot kan göra är att söka sådan information genom att fråga barn och genom lyssna på barnens berättelser (Andersson & Linge, 1997). Vad anser barnen vara farorna för den som har gått vilse? Hur hanterar barnen sådana hot och rädsor? Har de själv gått vilse någon gång? Vad gjorde de då? Vad anser barn i olika åldrar vara ett effektivt beteende om de har gått vilse? Känner vi barnens tankar och rädsor kan vi också få en bättre förståelse för deras agerande. Ett barn som har gått vilse och som är rädd för okända människor kan förväntas att gömma sig snarare än att ge sig till känna. Detsamma kan gälla ett barn som förväntar sig bestraffning från föräldrarna (Rikspolisstyrelsen, 1997).

Kunskap från barnens föräldrar

Men det saknas också dokumenterad kunskap om föräldrarna i detta hänseende. Vad gör föräldrar till barn i olika åldersgrupper för att förebygga att barnen går vilse? Vet föräldrarna hur de skall bete sig om de går vilse i en skog eller stad utan mobiltelefon? Vet de vad som är ett effektivt agerande för barnens del i en sådan situation? Vad har föräldrarna för attityder till fenomenet att gå vilse? Vilka är farorna för barn i olika åldrar utifrån ett föräldraperspektiv? Om vi skall kunna förstå *hur* barnen lär sig och *vad* de lär sig om att gå vilse måste vi ha sådan förståelse (Chapman & Scott, 2001).

Denna omfattande brist på kunskap inom området ”att gå vilse” försvårar en systematisk utveckling av det pågående förebyggande arbetet. Den uppmärksammade bristen på vuxna i barnens dagliga miljöer torde dessutom öka riskerna för att barn kommer bort sig. De förebyggande insatserna har således stor aktualitet i vårt samhälle.

Ett utvecklingspsykologiskt perspektiv

Det konkreta barnet

Barns funderingar kring att gå vilse förstås bäst ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv. Vi ställer då frågor som t e x hur ser barnens kunskap, tankar och upplevelser ut i olika åldersgrupper? Hur lär sig olika barn i olika åldrar? Vi vet att unga barn är empiriker d v s deras kunskap grundar sig på erfarenhet. Det som inte är självupplevt kan vara svårt att förstå (Russel, 1999). Detta beror bl.a. på att förmågan att tänka abstrakt och hypotetiskt är outvecklad under barndomsåren (Hwang & Nilsson, 1996). Logikens sanningar begrundas först under ungdomsåren och det är också då som det möjliga relateras till det verkliga. De riktigt unga barnen kan inte alltid skilja på fantasi och verklighet. Det är heller inte självklart för små barn att överföra teoretisk kunskap till en praktisk situation. Att veta och att göra är två skilda ting. I yngre åldrar saknas helt enkelt en bro mellan dessa två typer av kunnande (Wood, 1998). Att ett barn kan svara korrekt på frågor om hur man skall agera om man går vilse innebär inte att samma barn använder denna teoretiska kunskap vid påkallat behov.

Skolbänken är inte den bästa arenan för att lära sig hur man skall agera om man har gått vilse. Barn lär sig bäst när de själv får prova (Terjestam & Rydén, 1999).

Det upplevande barnet

Mycket av barnens kunskaper är alltså grundade i egna upplevelser. Men alla barn är inte lika. Hur en situation tolkas och upplevs påverkas av en mängd olika faktorer och omständigheter som t e x temperament (t e x lugn/hetsig), tidigare erfarenheter (t e x att misslyckas/lyckas), självbild (t e x känsla av kompetens/okunnighet) och relationer till andra (t e x tillit/misstro). Ett aktivt barn skaffar sig andra erfarenheter än ett passivt. Ett barn med hetsigt temperament utlöser andra reaktioner från omgivningen (och får därmed andra erfarenheter) än ett lugnt och fogligt barn (Backe-Hansen & Ogden, 1998; Magnusson, 1988). Tolkningen och upplevelsen av en situation påverkar också agerandet. Ett läge som upplevs som extremt hotfull utlöser andra beteenden än det som ter sig hanterbart (Klebeck & Ogden, 1996; Zvolensky m.fl., 2000). Det barn som går vilse men som litar till sin egen kompetens försöker kanske själv att finna vägen hem medan ett barn som upplever sig som hjälplös kanske grips av panik eller ger upp allt hopp. I samma situation har det lilla barn som är tryggt förvissad om att vuxna kommer till undsättning, lättare att förbli lugnt än det barn som inte känner någon sådan tillit. En liten skogsdunge är oändligt mycket större för ett otrött och ensamt barn än vad en urskog är för ett tryggt barn. Tankar, känslor och relationer är den väv som bestämmer hur man tolkar en situation och därmed också agerar.

Skolbarnens utvecklingspsykologiska arena

Vill vi nå fram till barn med kunskap eller handledning så måste vi också ha kunskap om var på den utvecklingspsykologiska arenan barnen befinner sig. Barn i skolåldern är upptagna med att (1) utveckla en sammanhängande självbild (2) upptäcka och utveckla talanger och skickligheter (3) utveckla strategier för att kontrollera sitt eget beteende (Markus & Nurius, 1986). Tre underliggande psykologiska behov stöder denna utveckling, nämligen behoven av att känna samhörighet, av att uppleva sig vara i kontroll (över sig själv och sitt agerande) samt av att känna sig kompetent (Newman, 2000). Dessa uppgifter och behov har olika innebörd i de olika åldrarna. Som exempel kan nämnas olika typer av agerande bland barn i olika åldrar som har gått vilse. Att helt enkelt stanna kvar på en och samma plats i en mindre skog och vänta på hjälp kan vara ett uttryck för skicklighet och kompetens hos ett barn som är fem år men inte hos en tonåring som bör känna till olika sätt att orientera sig i denna mindre skog. Upptäckten av att vara vilse kan också aktivera drivkraften att pröva och utveckla skickligheter och kanske uppfinningsrikedom hos ett barn i tio – tolv års åldern. Just talangfullhet intar en utvecklingsbetingad särställning i denna lärandets guldålder som präglas av känslomässig stabilitet och inlärningsiver i kombination med en ökad inlärningsförmåga (Backe-Hansen & Ogden, 1998). Att bli panikslagen vid upptäckten över att vara ensam kan vara en realistisk reaktion hos ett litet barn men inte hos ett äldre barn som har bättre såväl intellektuella som fysiska förmågor att klara av situationen.

Föreliggande deskriptiva studie syftar till att (1) ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv studera barns tankar, känslor och kunskap kring att gå vilse samt (2) att skaffa kunskap om vilka strategier föräldrarna till barn i olika åldersgrupper använder för att hindra barnen att gå vilse. Undersökningen utgör en del av en större studie om risk- och säkerhetsfaktorer i olika typer av farosituationer.

Metod

Grundskoleelever och deras mödrar intervjuades om att gå vilse. Barnen berättade dessutom fritt kring en bild föreställande ett barn som går ensam i en skog.

Undersökningsgrupp

Etthundrafemtio grundskoleelever i årskurserna 2, 5 och 8 (50 från vardera årskurs) samt deras mödrar deltog i undersökningen. Åldersspridningen bland eleverna är 8 till 15 år. Medelåldern för barnen i årskurs två är 8,4 år, i årskurs fem 11,4 år och i årskurs åtta 14,3 år. Könsfördelningen är jämn.

Eleverna kom från 3 olika rektorsområden i en medelstor sydsvensk kuststad. Ett rektorsområde omfattar ett av stadens ytterområde. Bebyggelsen består huvudsakligen av höghuskvarter och området är högt socialt belastat. Två rektorsområden har blandad bebyggelse. Ett av dessa har stadens kärna som upptagningsområde och är socialt ojämnt belastat medan det andra omfattar centrala delar av staden och har relativt låg social belastning. En mindre skog med promenadstråk och joggingslingor finns nära stadens centrum. Utöver detta finns åsar och skogar inom en radie av cirka 2 mil.

Totalt 142 av de 150 elevernas föräldrar ingår i studien (tabell 1). Bortfallet omfattar alltså 8 föräldrar. Tre föräldrar gick inte att nå och 5 ville inte delta i undersökningen. Av 142 intervjuer gjordes 134 med mödrar och 8 med fäder. Orsakerna till att modern ej kunde intervjuas var främst tidsmässiga hinder. I några familjer var mannen familjens talesman. Modern fick därför inte intervjuas. I dessa fall var modern dock närvarande vid intervjun. Således gjordes 95% av intervjuerna med mödrar och 5% med fäder. Alla föräldrintervjuer kommer fortsättningsvis att refereras till som ”intervjuer med mödrarna”.

Tabell 1. Antal barn och föräldrar som ingår i studien. Fördelning efter årskurs.

	årskurs 2	årskurs 5	årskurs 8	summa
elever	50	50	50	150
föräldrar	47	48	47	142

Mätmetoder och administrering

Studien ingår som en del i en större undersökning. Data insamlades under skoltid. Tio elever från de ingående klasserna valdes slumpvis ut. Dessa 10 elever intervjuades enskilt utifrån en semistrukturerad intervju. Intervjuerna skedde i anslutning till klassrummet. Fem frågor gällde barnets erfarenhet och tankar kring att gå vilse: ”Är det farligt att gå vilse?”; ”Vad gör du om du har gått vilse?”; ”Har du själv gått vilse någon gång?”; ”Vad hände då?”; ”Vad kan man göra för att undvika att människor går vilse?”.

Efter intervjun ombads varje barn att berätta kring en tecknad bild som föreställer ett barn i skolåldern som går i en skog (se bilaga 1). Vid behov ställde psykologen frågorna ”vad har

hänt”, ”vad händer”, ”vad kommer att hända” och ”vad kunde ha hindrat barnet från att gå vilse”.

Mödrarna intervjuades enskilt i hemmet utifrån en semistrukturerad intervju. De frågor som ställdes i delstudien är följande: ”Hur stor fara anser du det är att ditt barn går vilse?” ; ”Vad gör du för att undvika att ditt barn går vilse?”; ”Vad önskar du man gjorde åt dessa faror?” Alla intervjufrågor kodades av två oberoende psykologer.

Barnen berättar om en bild

Varje barn fick berätta fritt kring en bild av ett ensamt barn i en skog eller dunge (bilaga 1). Berättelserna blir bärare av projektiv information såväl som en viss dramatisering av bildinnehållet. Detta ligger i berättandets natur. Avsikten med denna del av studien är dock inte främst att få exakt information om den enskilde berättaren. Istället söks kunskap om barns föreställningar, erfarenheter, upplevelser och tankar kring att gå vilse. Eventuella dramatiserande inslag ger då information om vad som skrämmer barnen, vad som utgör tillkortakommanden, styrkor, spänningen e t c. I berättelserna kan barnen ge uttryck för inre, annars tysta rädslor eller för beskrivningar av faktiska upplevelser. Berättelserna kan också återge kamraters eller syskons erfarenheter. Utifrån barnens perspektiv skildras väsentliga anledningar till att barn går vilse och vi får information om barnens kunskap om hur man skall agera i dessa situationer. Berättandet är alltså en utmärkt metod som ger information om erfarenheter och känslor kring ett visst tema.

Tanken bakom projektiva tekniker är att barnen kan projicera sig själv i bilden och därigenom berätta om sig själv via ombud (det vill säga personen i bilden). Fördelen med dessa tekniker är bland annat att barnet lättare kan berätta och uppleva sådant som annars kan vara smärtsamt eller obehagligt och att barnet i mindre grad påverkas av det socialt önskvärda. Risken för att berättelsen blir socialt tillrättalagd minskar därmed. Därutöver har yngre barn svårt för att tänka hypotetiskt och abstrakt vilket kan innebära att intervju svar blir något torftiga och kanske också missvisande. Barnens berättelser om en konkret bild kan antas ge mer omfattande information om deras upplevelser, beteende och erfarenheter visavi att gå vilse. Därutöver ges barnet utrymme att berätta om väsentligheter som inte omfattas av intervjufrågorna.

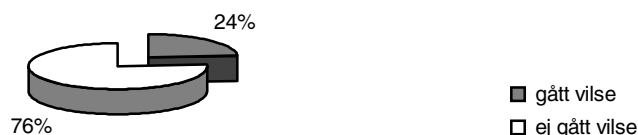
Dokumentation och presentation

Intervjusvaren såväl som barnens berättelser antecknades av intervjuaren så ordagrant som möjligt. Det var dock ofta nödvändigt att sammanfatta och därmed komprimera barnens svar och berättelser. Trots detta presenteras utsagorna som om de vore citat vilket alltså inte alltid är fallet. Valet av denna presentationsteknik beror på att svaren även i viss bearbetad form ger väsentlig information som bäst förmedlas på detta sätt.

Barn i årskurs två berättar om att gå vilse

Har du gått vilse någon gång?

När vi frågade dessa yngre barn om det är farligt att gå vilse framkom att flertalet tyckte detta. En del kunde också berätta om något tillfälle när de själv hade gått vilse (figur 1). Lika många hade gått vilse i städer (fyra) som i affärer (fyra) och som i naturen (fyra).

Figur 1. Andel barn i årskurs 2 (n= 50) som anger att de har gått vilse någon gång

Vad gör du om du går vilse?

”Vad gör du om du går vilse?” frågade vi vidare. Svaren vi fick visade att ungefär lika många barn skulle *gå vidare* (trettiofyra procent) som skulle *stanna kvar* (trettiofyra procent) på platsen för att lättare bli funna. Bara två barn berättade att de skulle prova *båda metoderna* om den först valda inte fungerade. Svaren lät då så här: ”...jag skulle stanna kvar och om ingen hittar mig så letar jag och lämnar spår”. Knappt hälften av barnen (fyrtiofyra procent) skulle försöka *kommunicera* med andra om de gick vilse. Antingen ropade barnen då eller så markerade de sin situation eller sin plats. Ett fåtal barn (tolv procent) visste inte vad de skulle göra.

Att stanna kvar på platsen

De barn som skulle stanna kvar på plats om de gick vilse berättade om olika åtgärder som de skulle vidta. Några sådana syftade till att underlätta för dem som letade medan andra underlättade för dem själva. En pojke svarade: ”...jag skulle gått högt upp i ett träd för att få koll och så skulle jag bygga en hydda”. Några svar avslöjar att det inte bara handlar om att bli funnen utan också om att finna trygghet i en otrygg situation: ”...jag skulle krama ett träd tills mamma kommer”; ”...krama ett träd för de är bra vänner”. Att känna en trygg förvisning om att någon kommer till undsättning torde vara särskilt väsentligt bland dessa yngre barn som av uppenbara skäl inte alltid känner tillit till den egna förmågan att hantera ovana och komplexa situationer.

Att gå vidare och försöka finna vägen hem

Berättelserna från de barn som skulle *gå vidare* och själv försöka hitta hem om de gick vilse kunde se ut såhär: ”...jag skulle skrikit och ropat medan jag försökte hitta en väg”; ”...jag skulle se om jag känner igen stigar och träd och så - och jag skulle leta efter märken och följa dem”. Många svarade helt enkelt bara: ”...jag skulle leta efter en väg”.

Att signalera sin belägenhet

Förhållandevis få skulle på något sätt signalera sin situation. Två övergripande metoder (som var ungefär lika vanligt förekommande) kunde urskiljas, nämligen att *markera sin position* respektive *att ropa på hjälp*. En del barn använde sig av färg och höjd för att bli sedda: "...jag skulle hänga min röda jacka på en hög gren i trädet". Andra barn arrangerade pinnar på marken, antingen i form av kors eller som pilar: "...lägga tre pinnar som visar att jag gått vilse". Inte särskilt många barn (tio) tänkte på att de kunde ropa på hjälp om de gick vilse.

När erfarenhet och kunskap inte räcker till

En del *visste inte hur* de skulle bete sig om de gick vilse. Då, när erfarenheten inte räckte till öppnades ibland dörren till fantasins rum. Från dessa barn fick vi höra fantastiska svar: "...jag skulle titta på solen" eller "...jag skulle bo i träden". Ibland verkade svaren vara präglade av associationer till vad de sett på TV eller kanske läst i böcker. Förankringen i frågeställningen kunde då vara försvagad: "...jag skulle gå och hämta en kompass"; "... man kan binda ett snöre runt sig och följa det tillbaka". Troligen är denna typ av svar en god illustration över problemet med sådan teoretisk kunskap som inte är förankrad i barnens egen erfarenhet. Ett tydligt exempel på svårigheten att minnas "påståendekunskap" det vill säga kunskap som inte är erfarenhetsbaserad, är pojken som skulle "...lägga tre pinnar i rad så det syns att jag gått vilse eller kanske i kors - något med pinnar i alla fall, det har fröken sagt".

Tillit och kompetens eller hjälplöshet

Intervjusvaren visade att drygt hälften av dessa unga barn litade på att få hjälp av andra och att en femtedel använde sin egen kompetens för att lösa situationen. Det senare gällde främst angivelser av att bygga en koja, granrisbädd eller ett staket (åtta barn), att orientera efter väderstreck med hjälp av mossa och myrstackar eller med kompass (att ropa på hjälp räknas inte här som kompetens). Bara sex av dessa unga barn var hjälplösa såtillvida att de inte visste vad de skulle göra om de gick vilse.

Vad kan man göra för att hindra att människor går vilse?

När barnen berättade vad de tycker man skall göra för att hindra att människor går vilse hänvisade många till *tryggheten i gruppen* (trettiofem procent): "...om man håller koll på varandra"; "...man skall inte gå ifrån varandra". Andra ansåg att *ansvaret vilar på dem själva* (tjugofyra procent): "... om man bara går där man hittar så går man inte vilse"; "... man kan stanna hemma"; "...om man håller reda på sin mamma så går man inte vilse"; "...om man lägger saker efter sig så kan man hitta tillbaka". Några tyckte att *vuxna skulle ha kontroll* över barnen (fyra procent) medan åter andra ansåg att *markeringar i naturen* borde förbättras eller utökas (sexton procent). Vanligtvis gällde det den typ av markeringar som finns på promenad- och joggingspår dvs färgmarkeringar på träd och mindre skyltar. Så många som fjorton barn *visste inte* vad man kunde göra för att hindra att man kom vilse.

Barnen berättar kring en bild

Tankar kring varför man går vilse

Barnens berättelser kring en bild av ett barn som går i en skog (bilaga 1) handlar i flertalet fall om någon som har gått vilse under lekfulla omständigheter. I fem berättelser har barnet gått vilse på grund av *nyfikenhet*. Sådant sker i bildens skog när man följer efter intressanta djur, en ekorre, en hare, en hund eller är nyfiken på själva naturen, ett träd eller en blomma: "...pojken såg en ekorre när han plockade bär och blev nyfiken och sprang efter den"; "...han ville titta på ett träd ... sprang dit men kom för långt in i skogen". I fem andra berättelser kom

barnen i bilden vilse under någon specifik lek: "...han lekte kurragömma och ville ha ett bra gömställe men kom vilse"; "...lekte kurragömma i skogen med sina kompisar - tänkte inte på att han kunde komma vilse, han var så uppe i leken". Andra berättar om ett barn som gick vilse medan någon *uppgift* utfördes (fjorton). Några var på promenad med eller utan hund (tre berättelser), någon var på exkursion med skolan och någon annan på jakt efter något försvunnet. Ett annat barn var på väg till ett besök via en okänd genväg. Åtta berättelser handlade om barn som plockade *bär eller svamp när de gick vilse*: "...skulle plocka blåbär och hittade inte ut". Bildbarnet sprang bort från sina föräldrar för att de var *arga* på dem i fyra andra berättelser: "...han har bråkat med sin mamma och pappa och gick ut i skogen, kan inte hitta hem"; "...gått vilse. Blev arg på mamma och stack". I övriga tjugotvå berättelser kom barnet ospecificerat antingen "för *långt in i skogen*" (tretton berättelser) eller bort från sitt sällskap (nio berättelser), främst föräldrar eller kamrater: "...gick för långt in i skogen och kom vilse"; "...han går i skogen och kan inte hitta hem"; "...det är en kille som gått vilse. Han har tappat bort sina föräldrar"; "...han gick från sina kompisar och gick vilse...hittar dem inte".

Tankar kring skogens faror

Vilda djur utgör en stor fara i många av barnens berättelser. Andra faror som barnen berättade om var farliga människor, att frysa, svälta eller törsta ihjäl samt att aldrig komma hem igen. I en del berättelser var barnen rädda för fysisk skada (se också figur 7).

Att vänta på hjälp eller att själv leta efter vägen hem

Personen i bilden försökte *själv ta sig hem* i drygt hälften av de femtio berättelserna. En del sökte på olika sätt kontakt med andra under tiden de letade efter en väg. I de berättelser där barnen *stannade kvar* på plats, sökte de skydd intill ett träd. Några byggde en koja medan de väntade och andra ropade eller försökte göra sig hörda på annat sätt. En del bildbarn *markerade* sin belägenhet genom att hänga saker i träd eller genom att lägga pinnar vid sidan om varandra på stigen där de gick. Ofta använde de flera metoder för att kommunicera t e x ropade och markerade träd. Ibland gjorde barnet inget alls för att underlätta för andra att komma till undsättning. Bara ett barn i årskurs två lät personen i bilden byta ut en icke fungerande metod d v s först letade bildbarnet efter vägen men när han inte fann den så satte han sig ner, markerade sin plats och väntade på att bli funnen.

Vad kunde ha hindrat barnet i bilden från att gå vilse?

Gruppen och sammanhållningen är väsentlig för dessa unga barn. På frågan vad som kunde hindrat barnet från att gå vilse svarade över hälften (femtiosex procent) att barnet inte hade gått vilse om han/hon hade hållit sig till gruppen eller familjen. När barnen hänvisade till den egna kompetensen (tjugofyra procent) som skydd från att gå vilse så avsågs oftast en relativt passiv sådan: "...om han följt stigen hade han inte gått vilse". Tio barn ansåg inte att något kunde ha hindrat barnet från att gå vilse.

Vad berättar barnens svar för oss?

Flera berättelser visar tydligt att det inte alltid förelåg någon korrespondens mellan de metoder barnen föreslog och deras förståelsen för dessa. Metoden "att krama ett träd" är ett exempel på detta: "...jag skulle krama ett träd fast jag vet inte varför...man syns kanske bättre då". Här finns en delvis korrekt koppling till att synas – d v s att stanna kvar för att lättare bli funnen (eller sedd). Men själva innebörden har inte riktigt blivit förstådd. "...jag tycker han skall krama ett träd – det har jag sett på Tv men jag vet inte varför". Andra barn skulle krama

träd för att hålla värmen och åter andra för att de inte skall känna sig ensamma. En del barn anger att de lärt sig detta på dagis. Några berättelse illustrerar den lätthet med vilken barns känslor slår ut förnuftet: "...när hon sprang in i skogen så förstod hon att hon skulle komma vilse - men hon tänkte inte på det just då". Denna typ av svar åskådliggör det faktum att barn mycket väl kan ha kunskapen men av olika anledningar väljer att inte använda den. Att biologiska såväl som sociala och psykologiska drivkrafter mot självständighet påverkar beteendet tydliggörs också i barnens svar och berättelser. Världen skall utforskas och gränser testas. En pojke i undersökningen uttryckte det såhär: "...om jag stannat hos mamma hade jag inte gått vilse - men det var så roligt". En annan pojke illustrerar relationen mellan å ena sidan friheten som drivkraft mot utveckling å andra sidan tryggheten i barnrollen: "...han gick ensam ut i skogen ...har gått vilse och står där och tittar. Han är rädd och klättrar upp i ett träd för att hålla utkik och se om han kan hitta sitt hus - eller så går han längre fram istället. Då kan han ta hjälp av trädtopparna. Han kan hoppa emellan. ...jag tror han får syn på huset när han klättrar upp i trädet". Psykologen frågar: "Hur skulle han kunna undvika att gå vilse?" Pojken svarar: "...om han aldrig gick ut och hade alltid en vuxen med sig i skogen". Frihet i vacker illustration finner vi i hoppen mellan trädtopparna – oanade förmågor som han ger ett utlopp i sin fantasi och som står i så bjärt kontrast till hans lösning på problemet med livets faror – att aldrig gå ut – att alltid ha en vuxen med – till och med i "barnaskogens" underbara värld.

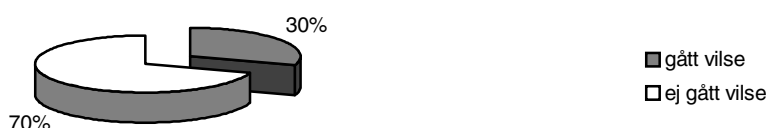
Den praktiska kunskapen

Barnens svar och funderingar visar hur viktig den konkreta handlingen är för inläringen. En del har tagit till sig kunskap som de inte riktigt kan applicera på verkligheten. Det finns då ingen tydlig väg mellan kunskapen om händelsen och själva händelsen. En sådan väg kan konstrueras om barnen får praktisk erfarenhet av den information som presenteras. Om barnen skall lära sig hur man gör i naturen så lär de sig detta bäst ute i skog och mark. Där kan de själva lägga pinnarna som de tidigare hört och kanske sett att de skall göra, där kan de själv krama trädet och de kan reflektera kring vad detta skall vara bra för. På så sätt skapar de den väg som löper mellan kunskapen och vad man skall ha kunskapen till. Detta som kan tyckas självklart för oss vuxna är inte alltid klart för barnen. Kunskapen får liv när den utförs av den egna kroppen. Det är inte så svårt att förstå varför det är lättare att minnas att man skall krama ett träd om man faktiskt själv har lagt sina armar runt en skrovlig stam och inandats doften av bark. Det är inte heller svårt att förstå att denna aktivitet lätt väcker frågor kring varför man gör detta, förutom att det är kul. Minnet får mycket att hänga upp sig på jämfört med om man bara lyssnar.

Barn i årskurs fem berättar om att gå vilse

Har du gått vilse någon gång?

Vi frågade dessa barn som är cirka elva år om de gått vilse någon gång. Nästan en tredjedel mindes något sådant tillfälle (figur 2). Åtta av dessa hade gått vilse i skog och sju i stad. Nästan alla (fyrtiosju barn) ansåg det vara farligt att gå vilse.

Figur 2. Andel barn i årskurs 5 (n= 50) som anger att de har gått vilse någon gång

Vad gör du om du går vilse?

Vad gör du om du går vilse, frågade vi vidare. Svaren vi fick är fyllda av uppslag jämfört med svaren från de yngre barnen i årskurs två. I medeltal gavs i årskurs fem drygt två sådana uppslag per person jämfört med drygt ett i årskurs två.

Att gå vidare och försöka finna vägen hem

Flertalet av dessa barn (sextio procent) berättade att de skulle *försöka hitta hem själva* om de gick vilse. Många skulle då söka efter den väg de kom på: "...jag skulle vänt mig om och letat efter stigen jag kom på". Några barn skulle letat upp någon ny stig med motiv som: "...om man går åt ett håll måste man komma ut ur skogen någon gång"; "...jag skulle chansat och gått åt ett håll hela tiden". Att följa ljuset på mer eller mindre realistiska sätt föreslogs av några barn: "...jag skulle gå mot där det var ljus"; "...om man kunde se månen skulle jag följa ljuset från den"; "... sett var det var ljusast och gått ditåt". Andra skulle letat sig hem genom att lyssna efter ljud från bilar eller genom att söka efter andra tecken på civilisation: "...jag skulle leta efter skorstensrök". En del svar vittnar om behovet av vuxen kompetens och kanske trygghet: "...försökt hitta någon som jag kunde lita på och bett om hjälp"; "...jag skulle leta efter någon som jag kunde fråga".

Att stanna kvar på platsen

De barn som angav att de skulle stanna kvar på plats (tjugosex procent) och hoppas på att bli funna om de gick vilse, avsåg mestadels inte en passiv väntan. Berättelserna handlar snarare om en väntan fylld av aktivitet och med bibehållet ansvar för den egna överlevnaden: "...jag skulle stannat kvar och hållit mig lugn och byggt en koja"; "...stanna kvar och klättra upp i träd för att se bättre. Där skulle jag hänga olika saker som syntes"; "...byggt en koja och väntat och hållit värmen". Två barn skulle *krama träd*: "...för man blir inte så rädd då".

Att signalera sin belägenhet

Drygt hälften av de intervjuade barnen i årskurs fem skulle på olika sätt signalera sin belägenhet. En del berättade att de skulle *markera* genom att hänga färglada saker väl synligt i ett träd och genom att sprida ut spår eller lägga pinnar efter ett särskilt mönster: "...göra SOS-tecken med tre pinnar - lägga dem så det blir en triangel"; "...göra en pil av pinnar - tecken"; "...göra märken på stigen". Andra skulle *ropa på hjälp* (eller vissla) om de gick vilse: "...jag skulle gått till ett träd, stått stilla och skrikit på hjälp och om det kommer rävar så klättrar jag upp i trädet"; "...jag skulle hänga saker i trädet som såg konstiga ut, sen skulle jag vissla i min visselpipa - som mamma lagt ner i fickan innan jag gick ut". Svaren tyder på en viss berättarglädje men troligen också på viktiga reflektioner över vad en liknande situation kräver, vilka talanger som krävs (i dessa fall kunskap och fysiska förmågor) och vilka redskap (inre såväl som yttre) som finns till buds. Den typ av svar som ett av barnen ger när han i efterhand låter mamma bistå med en kompass i hans ficka kan vara ett exempel på en typ av generell uppfinningsrikedom som ökar chansen att klara av ovana situationer. Bara två barn angav att de skulle skifta strategi, det vill säga om de inte fann vägen de sökte så skulle de stanna kvar på en och samma plats.

Tillit och kompetens eller hjälplöshet

En övergripande analys visar att tretioen av barnen i årskurs fem skulle söka kontakt med andra på något sätt (t e x genom att markera, ropa eller leta efter någon att fråga). Tjugotre barn skulle använda sina särskilda förmågor; elva genom att bygga kojor och övriga genom att antingen finna sätt att orientera sig (nio barn) (klättra upp i träd, lyssna till olika typer av ljud från t e x havet eller bilar) eller genom att leta efter örter och bär för att stilla hungern (tre barn). Tre var hjälplösa i situationen. De visste inte hur de skulle bete sig.

Vad kan man göra för att hindra att människor går vilse?

Nästan hälften av barnen i årskurs fem *axlade själv ansvaret* när de svarade på frågan "vad kan man göra för att undvika att människor från att gå vilse?". De ställde också stora krav på skicklighet (t e x att kunna läsa en karta, använda kompass) och på en viss beredskap för att klara sig själv: "...om man märker att man inte hittar skall man gå tillbaka"; "...man kan ha en kompass med sig"; "...ha visselpipa, karta och kompass med sig ... inte gå där man är osäker"; "...använda karta och ha ficklampa och kniv med sig"; "...ha mobil med sig". Ett fåtal hänvisade till *vuxen inblandning*: "...föräldrar skall ha koll på sina barn"; "...man kan ha vakter i skogen". Andra tyckte man skulle *hålla ihop* i sällskap: "...ha någon med sig"; "...inte gå själv i skogen"; "...aldrig gå ensam". *Markeringar* i skogen, fler stigar, fler färgmarkeringar på träden, fler skyltar som vägvisare och fler lampor förekom också som förslag. Bara fem barn visste inte hur man skulle kunna förhindra att människor går vilse.

Barn berättar kring en bild

Tankar kring varför man går vilse

I stort sett alla barnen i årskurs fem tolkade bilden som att någon har gått vilse i skogen genom att oavsiktligt komma för långt in. Berättelserna kunde då handla om *ouppmärksamhet*, antingen en generell sådan eller en specificerad: ett barn som glömde bort sig vid lek eller om nyfikenhet som tog överhand, oftast vid olika typer av "naturstudier". Vi finner skildringar av jakten på efter ekorre, en fågel eller några okända kryp som lockade mer än frökens rop. I andra berättelser gick barn vilse medan de hade en bestämd *uppgift* att utföra. Det kunde då handla om okända genvägar som ledde barnet i bilden vilse: "...var på

väg hem och skulle ta en genväg - kände inte till vägen och gick vilse". I andra berättelser letade barnet efter något specifikt som till exempel en hund eller katt eller en växt: "...han har tappat bort sin hund – letar och han hör hur hunden skäller och går ditåt"; "...letade efter sin katt i skogen, förstod inte han kunde gå vilse"; "...skulle leta efter växter till skolarbete - tänkte inte på var han gick". Att komma bort sig under svamp eller bärplockning förekom också: "...de plockade kantareller och mor och far glömmet bort honom i skogen"; "...plockar bär i skogen med föräldrar och pojken kommer för långt in... föräldrarna märker inget - han ropar på hjälp". Ett barn gick vilse på väg till en picknick och andra var på väg till ved som skulle huggas eller på promenad i syfte att "tänka". Ett barn gick vilse i ren ilska. Denne berättelsens pojke sökte sig en tillflykt i skogen när föräldrarna kom till korta och den egna ilskan drev ut honom från hemmet. Men tryggheten gick inte att finna i skogen - pojken gick vilse.

Barns tankar kring skogens faror

Farorna i berättelserna är nu påtagligt många jämfört med årskurs två (se figur 7). De främsta hoten i bilden utgörs av såväl *vilda djur*, frost och/eller *svält*, övriga *fysiska skador* som att *aldrig mer komma hem*: "...det är ganska farligt för det kan finnas vilda djur - björnar, vargar - fast de är kanske utrotade där"; "...det kan finnas vilda djur i skogen fast han är i Skåne"; "...om han inte hittar hem kan han dö av svält eller törst, fast det tar ganska lång tid"; "...han sitter vid ett träd för att hålla värmen, annars kunde han frusit ihjäl"; "...han känner sig ensam och rädd för han kanske måste vara borta för evigt. Ingen kommer och hämtar honom"; "...han är rädd för att aldrig hitta ut". Utöver faror som svält, frost och törst så berättade många att fysiska skador utgjorde ett stort hot eftersom de förhindrade barnet att agera. Man kunde bryta benet, vricka foten eller förhindras att lösa situationen av andra fysiska skador. Några barn berättade om *farliga människor* i skogen och ett barn kunde *inte* tycka att situationen var *farlig* alls.

Att vänta på hjälp eller att själv leta efter vägen hem

I flertalet av dessa berättelser försökte barnet i bilden av att *själv hitta ut* ur skogen: "...han försöker hitta vägen tillbaka men kommer bara djupare in i skogen men hittar hem efter några dagar"; "...han ropar på hjälp, är ledsen och rädd - försöker hitta stigen"; "...springer och ser ett hus, ber om hjälp. Själv skulle jag ha varit rädd men inte så som han. Fast det är klart, det kan vara farligt om han inte hittar hem - ingen mat". I andra berättelser stannade personen *kvar på plats* för att bli funnen: "...han kände inte till vägen så han stannar tills någon kommer"; "...jag tror att han stannar på plats men det blir svårt att hitta honom för det är en så djup skog". I hälften av berättelserna *kommunicerade* bildbarnet sin belägenhet. Detta skedde främst genom rop men också genom markeringar på eller i träd eller utlagda pinnar på marken. Somliga barn byggde en koja för att söka skydd i natten. Tre barn skiftade strategi: "...om han inte hittar stigen så stannar han vid ett träd och väntar".

Vad kunde ha hindrat barnet i bilden från att gå vilse?

Om inte barnens egna berättelser kring bilden innehöll information om vad som kunde ha hindrat barnet i bilden från att gå vilse så ställde psykologen denna fråga. Svaren visar bland annat att självständighet och kompetens är en viktiga faktorer i dessa åldrar. Hela femtiofyra procent av dessa barn litar på att bildbarnens egna kompetens hindrar dem från att gå vilse medan bara trettiosex procent främst förlitar på gruppen eller sällskapet.

Vad berättar barnens svar för oss?

Över huvud taget präglas skolbarnens berättelser av realism och tillit till egna förmågor. Som exempel kan nämnas att träden, precis som i berättelser från årskurs två, ibland betraktas som vänner, men nu förankras en förklaring till detta i saklighet. Träden ger trygghet och skydd för till exempel blåst: "...han kunde använt sig av träden...dra ner grenar och bygga skydd och sova under – det verkar farligt att gå vilse där". Det sagobetonade som återfanns i berättelserna från årskurs två har fått ge vika för en realitetsprovande hållning. Det är nu vanligt att barnen granskar den egna berättelsen: "det verkar ganska farligt, han kan vara rädd för spöken - om han tror på dem"; "...han kunde ha gått fortare och då hade det aldrig hänt - om han skyndat sig. Han känner sig nog dum" (som kommit ifrån de andra); "...det är inte så stor risk att han svälter ihjäl, det brukar finnas bär och växter"; "...hade han visst väderstrecken så kunde han gått mot vägen". En del barn växlar mellan att berätta om personen i bild respektive sig själv, jämför och bedömer: "...själv skulle jag också ha varit rädd men inte så farligt". I de fall där förankringen i verkligheten är svag beror det snarare på att kraven på den egna skickligheten är alltför stor (som till exempel att kunna orientera sig efter himlakroppar) än på att fantasin får ett absolut övertag. Berättelserna illustrerar också en påtagliga handlingsberedskap hos skolbarnen: "...han måste hitta bär och vatten, han kan ju samla ihop kvistar och tända eld - och bygga vindskydd. Fast han kommer nog snart att bli hittad". Detta stämmer väl överens med det faktum att verksamhetslust och behov av att utveckla och förfina egna talanger är utmärkande för barn i dessa åldrar. Den egna skickligheten är avgörande för att en god självbild skall utvecklas och bevaras. Tilliten till den egna kompetensen är en förutsättning för självständigheten (det vill säga att genom sina talanger vara förmögen att klara sig på egen hand) och hindrar känslor av underlägsenhet (Erikson, 1979). Medan flera av barnen i årskurs två använde sin fantasi till att skapa sagobetonade berättelser verkar barnen i årskurs fem främst använda sin fantasi till att komma på olika typer av realistiskt förankrade beteenden för att klara en besvärlig situation. Berättelserna från dessa barn i tio – elva års åldern återspeglar också en relativt osentimental hållning och barnen begrundar även de mest skrämmande utfallen (att dö). Det är också tydligt att dessa barn visar förmågor till självreflektion genom att kritiskt granska bildpersonens agerande i den egna berättelsen eller genom att jämföra bildpersonens agerande med sitt eget agerande i en liknande situation.

Ungdomar i årskurs åtta berättar om att gå vilse

Har du gått vilse någon gång?

Vi frågade även ungdomar i årskurs åtta om de hade gått vilse någon gång. Tolv kunde minnas en sådan incident (figur 3) (sex av dessa hade gått vilse i naturen, en i ett affärscentrum och fem i städer). Hälften av alla femtio som intervjuades ansåg det vara farligt att gå vilse.

Figur 3. Andel ungdomar i årskurs 8 som anger att de har gått vilse någon gång

Vad skulle du göra om du gick vilse?

Vad gör du om du går vilse, frågade vi vidare. Svaren var inte helt oväntade. De flesta skulle själv söka efter vägen tillbaka även om en del (tolv procent) svarade att de skulle stanna kvar och vänta på hjälp. Knappt hälften skulle försöka kommunicera sin belägenhet. Ungdomarna gav i genomsnitt knappt två förslag per person till olika metoder som de skulle använda sig av i en sådan situation. Förslagen som omfattar den egna skickligheten är inte lika elaborerade som de från eleverna i årskurs fem, utan är oftare rena upprepningar av olika uppslag.

Att gå vidare och försöka finna vägen hem

De metoder som eleverna tänkte använda sig av för att finna vägen tillbaka, varierade: "...jag skulle gå rakt fram tills jag kom ut ur skogen och så skulle jag leta efter hus och sådant som jag kände igen"; "...letat efter någon att fråga, letat efter en stig och försökt minnas var jag kom ifrån"; "...följt märken om de fanns och letat upp en stig"; "...kallat på någon, letat upp en väg och försökt känna igen mig". Tre skulle först försöka hitta själv och om de inte klarade det så skulle de stanna kvar på plats: "...försökt komma ihåg var jag kom ifrån, gått tillbaka och letat efter kännetecken. Om jag inte hittade så skulle jag stanna kvar på plats - fixa en koja"; "...letat efter människor, spanat från träd och försökt hitta vägen jag kom ifrån. Lagt kryss av stenar, gjort koja av grenar och gjort upp en eld"; "...ringt från mobilen, stannat kvar på platsen och kramat ett träd eller så hade jag gått mot ett håll - kollat mossa och myrstackar".

Att stanna kvar på platsen

Att *stanna kvar* på platsen och vänta på att bli upphittad var ett förhållandevis ovanligt svar: "...hållit mig lugn och satt mig och väntat och ropat på hjälp"; "...stå stilla, ropat på hjälp och ringt från mobilen om jag haft någon"; "...gått till en öppen plats, byggt ett kryss och hängt saker i träden. Sen hade jag lagt mig under en gran"; "...märkt träden, byggt en koja, försökt göra eld. Stått stilla".

Att söka kommunikation med andra

Ett mindre antal ungdomar skulle markera sin situation genom att antingen hänga saker i träden eller genom att göra pilar eller kryss på marken som visar att de gått vilse. Några enstaka elever skulle göra upp en eld. Andra skulle ropa på hjälp (nio ungdomar) eller ringa på sin mobil (fem ungdomar).

Kunskap och tillit eller hjälplöshet

En övergripande analys visar att flertalet (tjuugoåttal ungdomar) förlitade sig på andras hjälp antingen genom att aktivt söka den (markera, ropa, leta efter människor) eller genom att passivt förlita sig på att någon skulle komma till hjälp. Tjugo ungdomar använde sin egen skicklighet för att hantera situationen, sex genom att bygga antingen kojor eller annat skydd och övriga genom att finna sätt att orientera sig.

Vad kan man göra för att hindra att människor går vilse?

Ungdomarna tillfrågades vad man kan göra för att hindra att människor går vilse. Svaren visade att många förlade ansvaret till *individ* själv: "...man skall inte gå på ställen man inte känner till"; "...tala om vart man skall gå"; "...ha kompass och veta vart man skall". Andra ansåg däremot att tryggheten fanns i närheten till *gruppen*: "...att man håller kontakt med gruppen"; "...man skall inte gå ensam; "...ha koll på varandra". De som hänvisade till *vuxnas kontroll* påpekade särskilt att detta gällde barn: "...om barn är med skall man hålla dem i handen"; "...föräldrar skall ha bättre koll på sina barn"; "...småbarn måste kollas". En del av ungdomarna ansåg att *markörer* i naturen skulle minska risken för att gå vilse. Några föreslog då fler lampor i skogen, andra att kartor skulle finnas uppsatta på träd. Flera tyckte att skogen skulle vara bättre skyltad och några att träden skulle vara märkta. Så många som elva ungdomar angav att de *inte visste* hur man kan undvika att människor går vilse.

Berättelser kring en bild

Tankar kring varför barn går vilse

Även ungdomarnas berättelser kring en bild handlade uteslutande om ett barn som hade gått vilse. Anledningarna till att barnet hamnat i denna belägenhet var främst *nyfikenhet/lek* (sexton berättelser) och *ouppmärksamhet* (elva berättelser). Typiska berättelser om nyfikenhet kunde se ut såhär: "...han gick vilse för han såg något roligt och ville undersöka skogen"; "...han sprang ifrån föräldrarna, ville se sig omkring ... var nyfiken"; "...såg något och blev nyfiken, glömde bort sig och gick vilse". Flertalet berättelser om bristande uppmärksamhet gällde att barnet helt enkelt inte insåg att han/hon kunde gå vilse: "...gick själv ut i skogen, tänkte inte på att han inte skulle hitta ut"; "...förstod inte att han kunde gå vilse"; "... trodde han hittade men han var ouppmärksam". Men det handlar också om dagdrömmeri: "...gick och dagdrömde så poff! så var han borta från de andra"; "...råkade gå åt fel håll, gick och drömde". Tretton ungdomar berättade att barnet i bilden hade gått vilse medan en *uppgift skulle lösas* eller ett arbete utföras: "han skulle hem och tog en genväg och gick vilse"; "...pojken letade efter sin undulat som hade rymt"; "...var på läger, orienterade"; "...letade efter hunden - kom bort sig". Sju berättelser handlade om barn som gick vilse när de plockade *bär eller svamp* medan tre berättelser handlade om ett barn som gått vilse i ren *ilska* "...arg på sina föräldrar och rymde hemifrån. Gick vilse"; "...rymt hemifrån, sprang ut i skogen för han är arg på sin mor"; "...blev sur på sin mor och släpade efter med flit - kom vilse".

Ungdomars tankar kring skogens faror

De främsta farorna i bilden utgörs nu av att aldrig komma hem igen: "...livrädd för att vara ensam och att ingen skall hitta honom. Han kanske aldrig kommer hem igen"; "...händer det en olycka så kommer han aldrig hem". Svält, törst eller köld är andra faror som ofta förekom i berättelserna: "...och om det varit kallt kunde han frusit ihjäl."; "... farligt. Om ingen hittar honom kan han svälta eller frysa ihjäl. Han kan förstås äta bär." Andra fysiska skador som utgjorde ett hot mot överlevnaden var olika typer av benbrott eller vrickningar, skada på grund av fallande träd eller grenar, förgiftning eller att skadas generellt. Även vilda djur var vanliga faror i berättelserna: "...det kan finnas giftiga djur"; "...det kan komma en ilsken älg"; "... finns läskiga ugglor i mörkret"; "...vilda djur, vargar och så". En del ungdomar ansåg att människor kunde vara farliga. I bara tre av de femtio berättelserna förelåg ingen fara.

Att vänta på hjälp eller att själv leta efter vägen hem

I så många som trettioåtta berättelser *sökte* huvudpersonen *efter vägen* tillbaka och kommunicerade under tiden genom att ropa i tjugo av dessa: "...går omkring och skriker på föräldrarna"; "...försöker hitta en stig. Ropar på hjälp"; "...går tills han kommer fram till något. Skogen måste ta slut någon gång. Ropar". Bara i en av dessa berättelser markerade huvudpersonen stigen med pinnar. Övriga sexton letade enbart efter vägen utan att försöka kommunicera sin belägenhet: "...försöker hitta vägen ut. Går rakt fram hela tiden."; "...springer åt ett håll och hittar en stig"; "...fortsätter att gå rakt fram hela tiden. Går mot ljuset". I så få som tre berättelser *stannade* personen i bilden kvar på platsen och väntade på att bli funnen och i samtliga dessa söker barnet i bilden kommunikation: "...stannar kvar och kramar ett träd för att inte känna sig ensam. Skriker på hjälp"; "...ställer sig vid ett träd och ropar på hjälp. Väntar tills någon kommer... villrådig och rädd"; "...tar av sig jackan och hänger i trädet och väntar där". Totalt nio ungdomar lät personen i bilden *byta strategi* och sju av dessa försökte kommunicera: "...först går han och letar men hittar inte. Då kommer han till ett jaktorn och stannar där för det kommer nog någon jägare och hittar honom"; "...letar efter något han känner igen men hittar inget. Då stannar han och väntar på att föräldrarna skall komma"; "...först försöker han hitta en väg ut. Sen ger han upp och ställer sig stilla och väntar"; "...rädd och chockad och går omkring och skriker och ropar... börjar springa men sen lugnar han ner sig och tänker efter. Han stannar och gör upp en eld för att signalera var han är. Antingen hittar man ut eller så blir man hittad".

Vad kunde hindrat barnet i bilden från att gå vilse?

Liksom band eleverna i årskurs fem ansåg majoriteten av ungdomarna i årskurs åtta att individen i bilden måste förlita sig på sin egen kompetens och skicklighet för att undvika att gå vilse medan drygt trettio procent ansåg att om barnet hållit sig till gruppen så hade det aldrig hänt. Ett fåtal ungdomar tyckte inte det fanns något som kunde hindrat barnet i bilden från att gå vilse.

Vad berättar ungdomarnas svar?

Vi finner nu en ökad flexibilitet i strategierna hos nio ungdomar som nu anpassar bildpersonens agerande efter händelseförloppet. Om personen inte finner vägen ut ur skogen så prövar han ett nytt sätt d v s han stannar för att bli funnen. Den relativt nyutvecklade förmågan att reflektera över övergripande och abstrakta fenomen återspeglas också i berättelserna. Det finns ofta en tydligt markerad distans till barnet i berättelsen: "...han var förständig som tog sig till vägen"; "...han är rädd för att vara ensam - som man är i den

åldern"; "...han är inte så gammal (elva år) - han tycker det är mycket farligt"; "...ensam och liten (elva år) , det är mycket farligt för honom". En förklaring till detta kan vara att fenomenet att gå vilse inte har någon större personlig relevans för dessa ungdomar. De har t.ex. ofta mobiltelefon. Barnet i bilden ses bakifrån vilket gör åldersbestämningen påtagligt flexibel (bilaga 1). Många ungdomar uppvisar en tydlig identifikation med en omhändertagande roll som "senior" visavi unga barn. Denna ansvarstagande position som framträder så markant torde vara en utmärkt plattform för metoder där man använder sig av kamratpåverkan snarare än vuxna instruktörer i den förebyggande verksamheten inriktad på barn.

Jämförelse mellan eleverna i årskurserna 2, 5 och 8

Två metoder: intervju respektive berättelse kring en bild

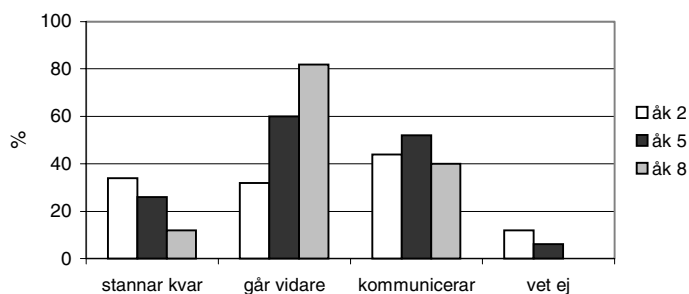
Barnens och ungdomarnas berättelser kring bilden av ett barn i en skog gav ytterligare- såväl som mer ymnig information i jämförelse med svaren på intervjufrågorna. Genom berättelserna kring en bild fick vi till exempel veta barnens och ungdomarnas spontana tankar kring varför barn går vilse. Vi fick också inblick i deras föreställningar om de faror som hotar den som går vilse i skogen, information som är väsentlig för den preventiva verksamheten. På frågan vad de skulle göra om de gick vilse gav barnen i årskurs två totalt fyrtioåtta förslag till agerande. Detta kan jämföras med de totalt sjuttiofyra uppslag som samma barn hade angående vad barnet i berättelsen skulle göra för att lösa situationen. Den finns också en påtalig skillnad i utförligheten hos svaren på intervjufrågorna mellan barnen i årskurs två respektive fem och åtta. Någon sådan skillnad förekommer däremot inte bland de äldre barnen (tabell 2). Detta visar att dessa yngre barn hade lättare att berätta om en bild än att svara på intervjufrågor.

Tabell 2. Totalt antal förslag till olika typer av agerande när man gått vilse. Jämförelse mellan intervjusvar och bildberättelser i årskurs 2 (n= 50), 5 (n= 50) och 8 (n= 50)

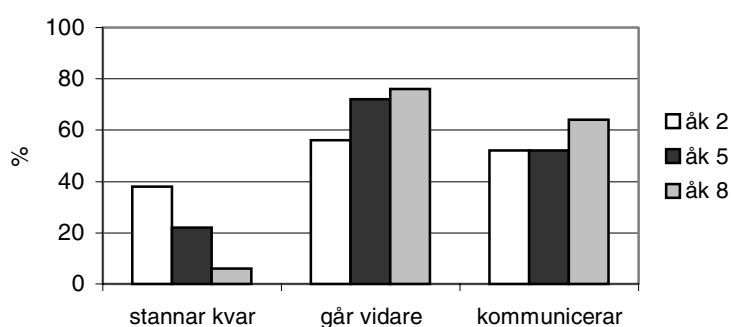
	årskurs 2	årskurs 5	årskurs 8
intervju	48	71	68
bildberättelse	74	76	72

Vad gör man när man gått vilse?

Intervjun såväl som berättelserna visar att benägenheten att stanna kvar på plats när man gått vilse minskar med stigande ålder. Även i den yngsta gruppen väljer dock något fler att söka efter vägen snarare än att stanna kvar (figur 4 och 5). På samma sätt visar både intervjuerna och berättelserna att flexibilitet i val av metoder ökar med stigande ålder. De yngre barnen byter sällan eller aldrig ut en vald metod för att pröva en annan. De resonera snarare utifrån principen ”allt eller inget”. I förhållande till övriga så skiljer sig barnen i årskurs två också genom att de i mindre utsträckning föreslår användandet av den egna skickligheten. Känslan av samhörighet skiljer sig däremot inte åt i de olika årskurserna .

Figur 4. 150 skolelever jämnt fördelade över årskurserna 2, 5 och 8 svarar på frågan vilka metoder de skulle använda om de gick vilse. Figuren visar andel elever som angett det enskilda svaret. Varje elev kunde ange flera förslag.

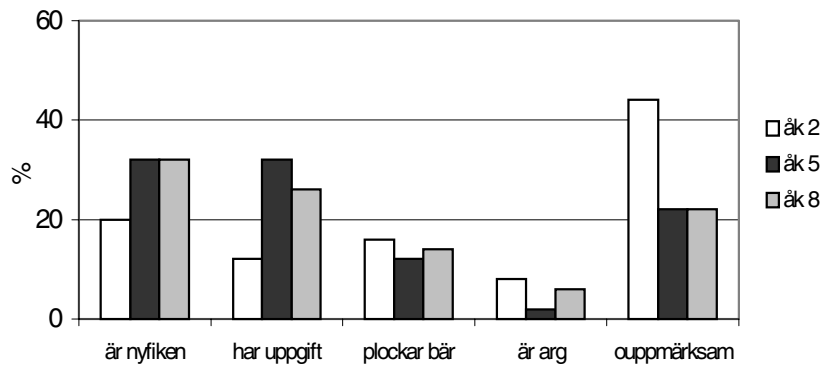

Figur 5. Huvudpersonens agerande i 150 elevers berättelser kring en bild (åk 2 n= 50, åk 5 n= 50, åk 8 n= 50) uttryckt i andel berättelser. Varje berättelse kunde innehålla flera olika ageranden.

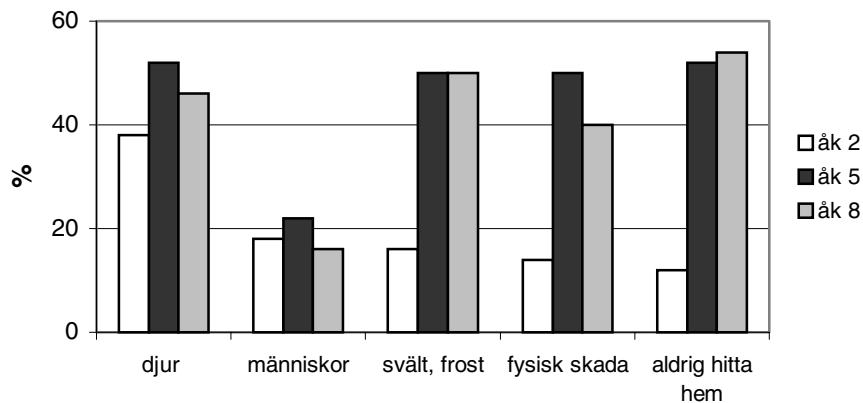
Berättelser kring en bild

Anledningen till att barnet i bildberättelsen går vilse varierar mellan åldersgrupperna. I årskurs två var främsta anledningen ospecificerad ouppmärksamhet medan anledningen i årskurs fem och åtta främst var att barnet hade en bestämd uppgift som till exempel att leta efter en bortsprungen hund eller att ta en genväg på väg hem (figur 6). Detta berättar sannolikt om verkliga situationer när barn i olika åldersgrupper riskerar att gå vilse.

Bildberättelserna från de yngre barnen är inte så bemängda av faror som övriga barn/ungdomars berättelser är (figur 7). Det verkar rimligt att det finns någon sorts balans mellan de faror som barnet begrundar och tillgången till de egna förmågorna att kunna hantera sådana faror.

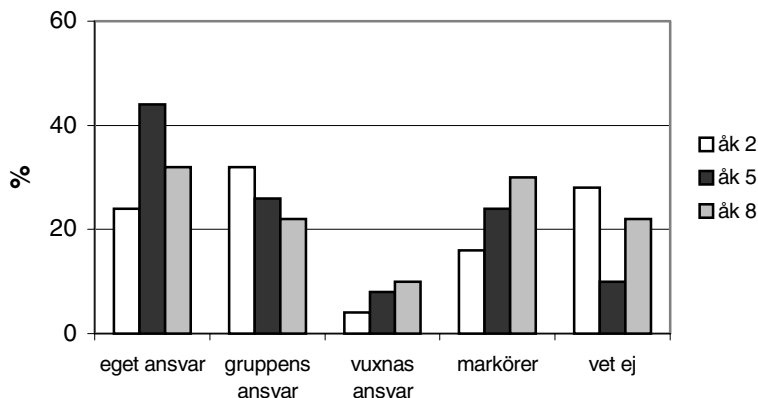
Figur 6. 50 elever vardera i årskurserna 2, 5 och 8 berättar kring en bild av ett barn i en skog. Figuren visar anledningarna till att huvudpersonen gick vilse (uttryckt i andel berättelser per årskurs).

Figur 7. Farorna i 150 berättelser från 50 elever i vardera i årskurserna 2, 5 och 8, kring en bild av ett barn i en skog. Figuren visar andel berättelser som innehåller den angivna faran.

Hur kan man förhindra att människor går vilse?

Barnen i årskurs fem ansåg främst att de själv ansvarar för sin situation medan de yngre barnen tenderade att betona gruppens ansvar (figur 8). Bland dessa yngre barn var också ospecificerad ouppmärksamhet en framträdande anledning till att gå vilse. Detta påvisar behov av kunskap om hur dels hur man uppmärksammar var man är (d v s att man inte kommer ut på okänt område) och dels hur man använder olika typer av markörer (i naturen såväl som i staden eller på köpcentrat). Det senare gäller dock inte de yngsta barnen. Intervjuszvaren antyder att de i mycket liten utsträckning förlitar sig på markörer för att orientera sig. Andra studier har åskådliggjort unga barns oförmåga att använda sig av kunskap om markörer (Ambrose, 2000). De yngre barnen bör snarare informeras om farorna med att komma bort från gruppen och metoder för att hålla uppsikt över varandra.

Figur 8. Vad kan man göra för att människor inte skall gå vilse? 150 elever jämnt fördelat över årskurserna 2, 5 och 8 svarar i termer av ansvar respektive markeringar i miljön.

Kommentarer

Utveckling och processer

Utveckling är en oerhörd kraft som också får kraftfulla effekter - och effekten av utveckling är förändring. Ett beteende eller en attityd som är typisk i en viss ålder kan vara oviktigt eller helt försvunnen i en annan. Därför är det också viktigt att skaffa kunskap om barnens olika åldrar i termer av utvecklingsprocesser. I barnens svar och berättelser ser vi konturerna framträda av sådana förlopp. Ett sådant gäller utvecklingen från beroende till frigörelse. I bildberättelserna blir det tydligt att nyfikenheten och verksamhetslust också är det som får barnet att agera mot "förnuftet": "...om jag hade stannat hos mamma så hade jag inte gått vilse ... men det var så roligt"; "...hon visste hon kunde gå vilse... men hon tänkte inte på det just då". Barnen visar här att de besitter kunskapen om både faran och om ett alternativt beteende men de väljer att inte agera utifrån detta. Nyfikenheten eller verksamhetslusten, som i grunden är biologiska drivkrafter i frigörelseprocessen, blir starkare än behovet av trygghet. Vetgirighet såväl som aktivitetsbehov och lek gör att barn lär känna världen såväl som sig själv och sina förmågor, utvecklar skicklighet och talanger, egenskaper som är nödvändiga för självständighet. Verksamhetsivern flödar särskilt ymnigt bland barnen i årskurs fem. Risktagandet positivt kraft i utvecklingen tydliggörs när den kommer till uttryck i experimentlust, äventyrlighet, lek och kreativitet och en önskan om att anta utmaningar.

Bland ungdomarna finner vi en annan typ av ökad frihet i formen av flexibilitet och förmåga att självständigt "skanna" eller avsöka effektiviteten av valda metoder och också ifrågasätta och välja nya metoder om de ursprungliga visade sig ineffektiva. Bara ett barn i årskurs två och några fler i årskurs fem uppvisade en sådan flexibilitet. Att bedöma hur verkningsfull en metod är och jämföra detta med en annan är en skenbart enkel uppgift. För yngre barn är det inte ens säkert att ett misslyckande eller en framgång härleds till det egna beteendet. För att olika metoder skall prövas krävs det också att barnet har någon tillit till sin egen förmåga. Förmågan att reflektera över effektiviteten hos ett beteende torde vara resultatet av en övergripande process. Konturerna av ett sådant förlopp som också omfattar självständighet och kompetens, framträder i undersökningen. Förloppet ser ut såhär:

(I) barnet vet eller tror att det finns specifika beteenden som är korrekta men besitter inte denna kunskap själv. Fantasin duger här lika väl som korrekt beteende: ”om jag gick vilse skulle jag titta på solen”.

(II) barnet besitter kunskap om det korrekta beteendet med detta är inte logiskt för barnet: ”jag skulle krama ett träd fast jag vet inte varför”.

(III) barnet vet hur man skall bete sig och förstår varför. Ofta förekommer många olika förslag till beteende. Det finns ett starkt fokus på själva verksamheten och kompetensen: ”jag skulle bygga en koja och så skulle jag klättra upp i ett träd och så skulle jag markera trädet”.

(IV) barnet reflekterar kring effektiviteten hos flera olika typer av beteende: ”jag skulle först försöka hitta vägen tillbaka. Om det inte gick skulle jag stanna på plats och... eller jag skulle stanna på platsen och om jag blev rädd skulle jag bygga en koja”.

Intervjuerna och berättelserna har genererat kunskap inte bara om enskilda åldersgrupper utan också om likheter och skillnader mellan olika åldrar såväl som processer som ligger bakom barns tankar och kunskap om att gå vilse.

Barnens mödrar intervjuas

Intervju med mödrarna till barnen i årskurs två

Mödrarna till barnen i årskurs två var inte särskilt oroade för att deras barn skulle gå vilse. Bara tre ansåg att det var stor fara för detta och trettio mödrar tyckte inte det var någon fara alls. De flesta spontana associationer gällde att barnen gick vilse på folkfyllda platser som till exempel stormarknader där det finns olika möjligheter att meddela sig och att söka hjälp. Det stora flertalet utgick också ifrån att de själv var närvarande när faran förelåg.

Föräldrars strategier för att undvika att barnen går vilse

Några direkt förebyggande åtgärder för att hindra barnen från att gå vilse förekom knappast. Med tanke på att flertalet föräldrar inte anser att det är någon större fara att barnen går vilse verkar detta rimligt. Däremot hade en del bestämda *strategier* för hur de skall agera när missödet redan har inträffat dvs när någon kommit bort från gruppen. Dessa strategier som nästan uteslutande gällde i stadsmiljö och i varuhus, innebar främst att man hade överenskomna mötesplatser och ibland också bestämda tider att mötas på. Andra kanske mindre effektiva metoder var att ge enstaka instruktioner till barnen om att memorera föräldrarnas klädsel (för att lättare finna dem i folkmängder) eller att barnen bar visselpipa runt halsen vid besök på stormarknader. Cirka en fjärdedel av föräldrarna förlitade sig på *kontroll*. En del av dessa ansåg sig ha ständig uppsikt över barnen vilket förhindrade att de villade bort sig medan andra ansåg att barnen själv hade sådan kontroll över föräldrarna att de vare sig behövde strategier eller var oroade. Lika stor andel förlitade sig på *barnets egen kompetens*, på grund av att de ansågs ha ett gott lokalsinne, en generell kompetens eller att de var pålitliga. Majoriteten av föräldrarna hade ingen överenskommelse om hur man skall agera om någon villar bort sig (figur 9). När föräldrarna uttryckte oro gällde det främst när barnen upplevdes vara ”drömmare” med uppmärksamheten riktad inåt snarare än utåt samt att barnen ibland ”rymde” när de var arga på föräldrarna som då också oroade sig för att de då skulle komma bort sig.

Hur kan man förebygga att barn går vilse?

På frågan vad man skulle kunna göra för att förebygga att barn går vilse föreslog drygt hälften av mödrarna åtgärder som innebar mer *vägledning* från vuxna, något färre föreslog *praktiska övningar* och ännu något färre ansåg att mer *kontroll* behövdes över barnen. Några föräldrar tyckte inte man behövde göra något eller visste inte vad man kunde göra (figur 10).

Jämförelser mellan föräldrarnas och barnens svar

Flera föräldrar efterlyste mer praktiska övningar med barnen och motiverade detta med att barn ofta lär sig saker i teorin utan att egentligen förstå hur de skall använda kunskapen. Barnens svar på hypotetiska frågor som ingick i intervjun kan vara en illustration till detta fenomen. Kunskap kan memoreras utan att kopplas till den egna verkligheten.

Intervju med mödrarna till barnen i årskurs fem

Oro för att barnen gick vilse var inget som sysselsatte de fyrtioåtta intervjuade föräldrarna till barnen i årskurs fem. Hela sjuttiofyra procent ansåg att det inte förelåg någon fara alls och övriga ansåg att faran för att barnen skulle gå vilse var liten. Ungefär hälften av föräldrarna utgick ifrån att om barnen gick vilse så skedde detta i en stad. Att barnet ”har bra koll på gatorna i stan” eller ”hon kan alltid fråga någon om vägen” var vanliga kommentarer. Flertalet

föräldrar utgick ifrån att de själv var närvarande om det skedde. Bara tre associerade till att gå vilse i skog och mark och nio till att barnen gick vilse antingen med kompisar eller när de var ensamma.

Föräldrars strategier för att undvika att barnen går vilse

Drygt trettio procent av föräldrarna till barnen i årskurs fem hade en strategi för hur de skulle bete sig om någon gick vilse. Strategierna gällde då främst att ha *bestämt tid och plats* för möte. I ett fåtal familjer hade barnen instruerats att *stanna kvar* på plats om de gick vilse. Cirka hälften av föräldrarna hade *tillit till barnens* egna förmågor att antingen inte komma bort sig (många föräldrar angav att barnen hade bra lokalsinne och/eller kände väl till staden) eller att kunna hitta hem igen om de gick vilse (främst genom att fråga sig fram alternativt att ringa hem). Några föräldrar ansåg att deras egen *kontroll* över barnen hindrade barnen från att gå vilse (figur 9).

Intervju med mödrarna till ungdomarna i årskurs åtta

Det stora flertalet av de intervjuade fyrtiosju föräldrarna till ungdomarna i årskurs åtta var inte alls oroade över att barnen gick vilse. Nitton procent av föräldrarna uttryckte lite oro. En av de två föräldrar som var mycket oroade kom från Bosnien och familjen hade upplevt en farlig situation när barnet kom bort. Den andra föräldern var mycket orolig eftersom sonen ofta gick ”sina egna vägar” och då ofta gick vilse. Bara två föräldrar associerade till skog och mark medan övriga verkade avse att gå vilse i städer eller i köpcentra.

Föräldrars strategier för att undvika att ungdomarna går vilse

Flertalet av de föräldrar som uppgav att de hade strategier för hur de skulle agera om någon gick vilse berättade i allmänna ordalag om: ”...vi har bestämt att vi träffas vid bilen om någon kommer bort”; ”...vi tar alltid ut riktmärken”; ”...stanna där du är”. Några utgick enbart ifrån att ungdomarna kunde komma bort från sällskapet och inte vara vilse i egentlig bemärkelse: ”...om vi kommer bort från varandra går vi hem och träffas där”. Andra hade lärt ungdomarna hur man orienterar i naturen. Drygt hälften uttryckte att de litade på sina barn och var därför inte oroliga: ”...hon har bra lokalsinne”; ”...han kan ta vara på dig själv”; ”...han har mål i mun och vet vad han skall göra”; ”...hon har bättre koll än vad vi har”. Sex av ungdomarna hade mobil och bara en förälder ansåg att det var vuxnas kontroll som hindrade de egna barnen att gå vilse: ”...vi har ett anmälningssystem där de får anmäla till oss vart de skall och vad de skall göra” (figur 9).

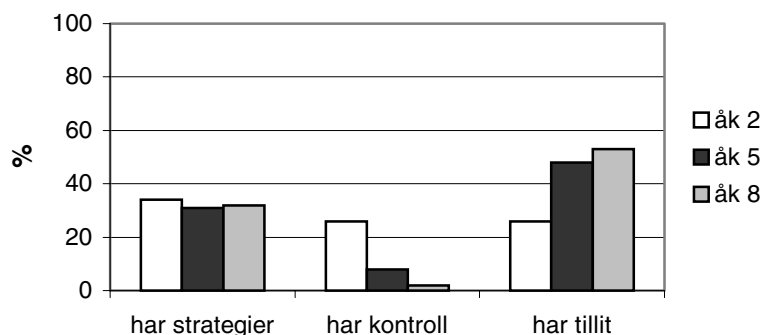
Hur kan man förebygga att barn går vilse?

Svaren på frågan vad man skulle kunna göra för att förebygga att barnen går vilse gällde främst att barn och ungdomar skulle få mer vägledning från vuxna, praktiska övningar i skolan eller med familjen respektive att vuxnas kontroll eller tillsyn av barn och ungdomar borde öka. En del ansåg inte att någon åtgärd behövdes. Några föräldrar gav fler än ett förslag till åtgärder (figur 10).

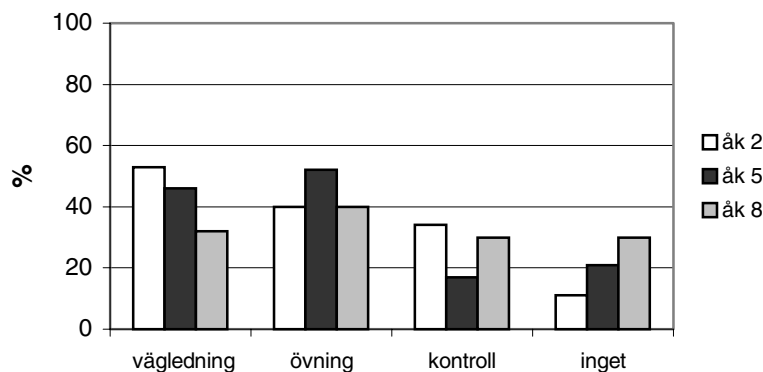
Jämförelse mellan svaren från föräldrarna till barnen i de olika årskurserna

Cirka en tredjedel av föräldrarna till barnen i alla tre årskurserna hade någon gemensam strategi för beteendet om barnen kom vilse. Däremot minskade föräldrarnas kontroll i de högre årskurserna jämfört med de lägre medan tilliten istället ökade (figur 9). På frågan vad

föräldrarna önskar man gjorde för att hindra att barn går vilse svarar trots detta nästan lika många föräldrar till ungdomarna i årskurs åtta som de till barnen i årskurs två att de önskar mer kontroll (figur 10).

Figur 9. Svaren från 142 föräldrar på intervjufrågan: "Vad gör du för att undvika att barnen går vilse?" Figuren visar andel föräldrar som förlitar sig på kontroll, uppbyggda strategier respektive som har tillit till barnens egna förmågor.

Figur 10. Svaren från 142 föräldrar på frågan "Vad borde göras för att hindra att barn går vilse?" (uttryckt i procent). Varje förälder kunde ange flera olika förslag.

Kommentarer kring intervjun med mödrarna

Studien avslöjar en kunskapsbrist hos föräldrarna när det gäller farosituationen "att gå vilse". Föräldrarnas svar visar att de inte tänker sig att barnen faktiskt går vilse utan snarare att barnen kommer bort från föräldrarna men med bibehållen förmåga att orientera sig. Därutöver skiljer man inte mellan att förebygga att olyckan inträffar (d v s att undvika att gå vilse) respektive att förebygga skadekonsekvenser när olyckan redan har skett (genom att t e x stanna kvar på platsen, att signalera, att bevara värmen). Det framkommer alltså tydligt att föräldrarna själv behöver sådan vägledning i hur barn såväl som vuxna bäst agerar i en sådan farosituation. De metoder föräldrarna själv använde sig av är inte alltid de mest effektiva.

Att kombinera föräldrarnas önskan om praktisk vägledning av barnen med det egna behovet av kunskap torde vara särskilt gynnsamt. Det finns ett generellt behov av fler vuxna i barns och ungdomars vardag. Den ökade kontroll som ungdomarnas föräldrar efterlyste kan under gynnsamma omständigheter bytas ut mot gemenskap och samvaro.

Diskussion

Vad kan vi göra?

Tillit till att situationen är hanterbar är avgörande för hur barn och ungdomar agerar om de går vilse. Sådan tillit kan vara förankrad i *den egna personen* (genom känslor av kompetens) såväl som i *andra personer* (genom upplevelser av gemenskap och förväntan om att någon kommer till hjälp). Bland undersökningens yngsta barn är tilliten till andra särskilt viktig. Dessa barns agerande skall vara inriktat på strategier som underlättar för andra att hitta dem. Om tilliten är svag bör den förstärkas för om man inte litar på att det finns hjälp kommer man sannolikt att försöka ta sig hem själv. Om å andra sidan tilltron till den egna förmågan är alltför svag är det lätt att ge upp allt hopp. Alltså är båda aspekterna viktiga. De väger däremot olika tungt i olika åldrar. För barnen i *årskurs fem* är tryggheten fokuserad på den egna skickligheten. Dessa barn som oftast försöker lösa situationen på egen hand behöver kunskap om hur de bäst skall agera i olika situationer. Att det finns hjälp att få bör uppmärksammas liksom sådana faror som är förknippade med övermod och alltför stora krav på den egna kompetensen. För ungdomarna i *årskurs åtta* som mestadels är utrustade med mobiltelefon kan frågor som rör att gå vilse sakna en generell relevans. Däremot finns det sannolikt ett faktiskt behov av information om hur man orienterar sig i olika typer av moderna miljöer (nya städer, andra kulturer, på flygplatser såväl som i skogen). För barn i alla åldrar är kunskap om faktorer som rör den fysiska överlevnaden nödvändig i sammanhanget. Effekten av olika typer av kroppslig påfrestning torde vara information som har stor generell relevans bland eleverna i mellanstadiet såväl som i högstadiet .

Årskurs två: enkla handlingsmönster, trygghet, förståelse och förmåga

De yngre barnen är i behov av:

- (1) *Enkla och tydliga handlingsstrategier*. Att besitta kunskap om hur man skall agera ger upplevelser av skicklighet och av att vara i kontroll. Känslor av hjälplöshet (som kan leda till panikreaktioner) dämpas eller försvinner därmed. Beteenden som är styrda av fantasi snarare än av kunskap och förmågor avvärjs också (se också se sidan 33 punkt I och II).
- (2) *Metoder som ökar känslan av trygghet*. Förtrogenhet med strategier som ingjuter upplevelse av trygghet i otrygga situationer kan förhindra att beteendet blir ensidigt styrt av känslor. Eftersom främst gruppen eller gemenskapen utgör tryggheten för de unga barnen (se figur 3 och 5) är tilltron till att andra kommer till undsättning särskilt väsentlig i dessa åldrar.
- (3) *Förståelse för varför ett visst beteende är korrekt*. Kunskap utan förståelse kan vara bättre än ingen kunskap alls men hindrar samtidigt barnet från att anpassa beteendet efter omständigheter som är specifika för situationen (se också sidan 33 punkt II).
- (4) *Kunskap som står i relation till barnets faktiska förmågor*. Kunskap om ett korrekt beteende utan förmåga att utföra detta kan bidra till att barnet utsätter sig själv för fara. Avsaknad av erfarenhet omöjliggör ofta en realistisk bedömning av vad de faktiskt själv kan klara av. Exempel på detta framkommer i studier som visar att unga barn oftast misslyckas när de försöker orientera efter landmärken (Ambrose, 2000). Misslyckandet består i att de väljer temporära och/eller alltför närliggande märken och att de brister i uppmärksamhet eller att de försöker använda sig av för dem uppenbart omöjliga metoder för orientering som t e x att gå efter himlakroppar (se sidan 9).

Det är alltså av avgörande betydelse att de handlingsstrategier som lärs ut är åldersanpassade och förankrade i samtida kunskap om barns generella såväl som situationsspecifika förmågor och fungerande.

Årskurs fem – kompetens, övermod, att söka hjälp

Känslor av kompetens, av att vara i kontroll samt av samhörighet är viktiga för barnen i årskurs fem. Fokus ligger på den egna *kompetensen* vilket innebär att upplevelser av skicklighet också ger känslor av trygghet (se figur 4 och 5). De behöver alltså kunskap om olika sätt att agera om de går vilse. I dessa åldrar prövar barnen också sina gränser. Med andra ord vet de inte var dessa gränser finns. *Övermod* och en alltför osentimental hållning är verkliga faror som är specifika för denna åldersgrupp. Dessa barn behöver alltså också hjälp att finna gränser. Var går gränsen för vad de kan begära av sig själv? Var går gränsen mellan skickligt respektive dumdrigt beteende? Var går gränserna för vad kroppen klarar av? Den starka drivkraften till ett självständigt agerande kan också balanseras genom kunskap om *metoder för att söka hjälp* (t e x genom olika sätt att kommunicera). Barnen i denna åldersgrupp behöver därför kunskap om när de skall förlita sig på andras hjälp respektive när de själv skall söka efter vägen.

Undersökningen visar också att dessa unga begrundar (•) hur kroppen fungerar under olika typer av påfrestningar (fysiska såväl som psykiska behov och gränser) (•) fysiologiska metoder för att fungera optimalt när man har gått vilse (t e x hur man håller värmen och undviker att skada sig) (•) psykologiska metoder för att fungera optimalt (t e x att känna tillit till andra – hjälp finns, att kontrollera tankarna så att inte farobilden blir övermäktig eller underskattas). Barnens svar och berättelser tydliggör att dessa åldrar är särskilt lämpade för information (eller kurser) i tekniker för överlevnad såväl som orientering.

Årskurs åtta – att orientera sig i världen

Flertalet ungdomar i årskurs åtta är numera utrustade med mobiltelefon varför fenomenet att gå vilse kan sakna generell relevans. Informationen till dessa ungdomarna föreslås därför förankras i övergripande förståelse för hur man söker den kunskap man behöver. Förmåga att orientera sig i olika situationer har stor relevans i vårt moderna internationella samhälle. Därför torde sådan undervisning få ett ökat värde om den generaliseras till att gälla flygplatser såväl som skogsmarker och okända städer eller kulturer.

Föräldrarna - information

Flertalet föräldrar verkar vara i behov av samma information som barnen. Sannolikt skulle det vara fördelaktigt för barn och föräldrar att undervisas eller handledas gemensamt (se sidan 35-36).

Förslag till fortsatt forskning

Framtida forskning föreslås fokusera på säkerhetsfaktorer såväl som på riskfaktorer med avseende på att gå vilse. Ett sätt att göra detta är genom jämförande studier av t e x (a) barn som gått vilse men själv funnit vägen hem eller som blivit funna av familj eller vänner (b) barn som blivit funna genom polisens samordnade insatser.

Referenser

- Andersson, G. & Linge, L. (1997). Tioåringars kompetens och levnadsförhållanden. *Meddelanden från socialhögskolan, 13*, Lund: Socialhögskolan.
- Antonovsky, A. (1995). *Hälsans Mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ambrose, G.V. (2000). Sighted children's knowledge of environmental concepts and ability to orient in an unfamiliar residential environment. *Journal of Visual Impairment and Blindness, 94* (8) 509-522.
- Backe-Hansen, E. & Ogden, T (1998). *10-åringer i Norden - Kompetanse, Risiko og Oppvekstmiljø*. Köpenhamn: Nordisk Ministerråd.
- Chapman, D.A. & Scott, K.G. (2001). The impact of maternal intergenerational risk factors on adverse developmental outcomes. *Developmental Review, 21*, 305-325.
- Cornell, E.H., Heth, C.D. & Broda, L.S. (1989). Children's wayfinding: response to instructions to use environmental landmarks. *Developmental Psychology, 25*, 755-764.
- Cornell, E.H., Heth, C.D. & Rowat, W.L. (1992). Wayfinding by children and adults- response to instructions to use look-back and retrace strategies. *Developmental Psychology, 28* (2), 328-336.
- Darvizeh, Z. & Spencer, C. (1984). How do young children learn novel routes? The importance of landmarks in the child's retracing of routes through the large-scale environment. *Environmental Education and Information, 3*, 97-105.
- Erikson, E. H. (1979). *Ungdomens Identitetskriser*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Fenner, J., Heathcote, D. & Jerrams-Smith, J. (2000). The development of wayfinding competency: asymmetrical effects of visuo-spatial and verbal ability. *Journal of Environmental Psychology, 20*, 165-175.
- Grusec, J. & Goodnow, J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values. *Developmental Psychology, 30*, 4-19.
- Hwang, P. & Nilsson, B. (1996). *Utvecklingspsykologi. Från Foster till Vuxen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Klefbeck, J. & Ogden, T (1996). *Barn och Nätverk: Ekologiskt Perspektiv på Barns Utveckling och Nätverksterapeutiska Metoder i Behandlingsarbetet med Barn*. Stockholm: Liber.
- LeDoux, J. (1998). *The Emotional Brain*. London: Phoenix.
- Magnusson, D. (1988). *Paths Through Life: A Longitudinal Research Program*. Hillsdale: NJ. Erlbaum.
- Malinowski, J. C. & Gillespie, W. T. (2001). Individual differences in performance on a large-scale real-world wayfinding task. *Journal of Environmental Psychology, 21*, 73-82.
- Malinowski, J. C. & Thurber, C. A. (1996). Developmental shifts in the place preferences of boys aged 8 – 16 years. *Journal of Environmental Psychology, 16*, 45-54.
- Markus, H. & Nurius, P. (1986). Possible Selves. *American Psychologist, 41*, 954-969.
- Newman, R.S. (2000). Social influences on the development of children's adaptive help seeking: the role of parents, teachers, and peers. *Developmental Review, 20*, 350-404.
- Pulkkinen, L. (1995). Behavioral precursors to accidents and resulting physical impairment. *Child Development, 66*, 1660-1679.
- Rikspolisstyrelsen, (1997). Efterforskning enligt räddningstjänstlagen. *RPS Rapport: 1997:1*, Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Russel, J. (1999). Playing a passing game: rationalism, empiricism, and cognitive development. In Bennett. M (Ed.), *Developmental Psychology: Achievements and Prospects* (pp 253-271). London: Psychology Press Ltd.
- Schmitz, S. (1997). Gender-related strategies in environmental development. *J. of Environ Psychol, 17*, 215-228.

- Schmitz, S. (1999). Gender differences in acquisition of environmental knowledge related to wayfinding behavior, spatial anxiety and self-estimated environmental competences. *Sex Roles, 41*, 1/2, 71-92.
- Terjestam, Y. & Rydén, O. (1999). *Att Leka med Elden*. Karlstad: Räddningsverket.
- Wood, D (1998). *Hur Barn Tänker och Lär*. Lund: Studentlitteratur.
- Zvolensky, M.J., Eifert, G.H., Lejuez, C.W., Hopko, D.R. & Forsyth, J.P. (2000). Assessing the perceived predictability of anxiety-related events: a report on the perceived predictability index. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 31*, 201-218.

Räddningsverket, 651 80 Karlstad
Telefon 054-13 50 00, fax 054-13 56 00. Internet <http://www.srv.se>

Beställningsnummer P21-415/02. Fax 054-13 56 05
ISBN 91-7253-180-0